

Musiikin alan kulttuurivaihto Suomesta Yhdysvaltoihin 1949–1969

Suomalaisten musiikin ammattilaisten opintomatkat, niiden rahoittajat ja tavoitteet

Tanja Tiekso

Johdanto

Han är sprängfylld av sina intryck och vet ännu inte vad de skall bli när de ordnat sig. En symfoni om New York, om livet i New York, föresvävar honom. Han känner på sig att hans gamla begrepp rubbats. –Jag reste ut i den tron att jag var en modern komponist och kommer igen med förvissningen att jag är hopplöst gammalmodig, säger han. Amerikansk musik har gått helt andra vägar än europeisk, den har direkt byggt vidare på det djärva 20-talet, målmedvetet arbetat vidare. Den gör ett intryck av nognad mitt i experimenten.

Näin kuvaili *Nya Pressen* 6.9.1949 Einar Englundin (1916–1999) New Yorkia koskevia vaikutelmia säveltäjän lehdelle antaman haastattelun perusteella. Englund oli matkustanut Yhdysvaltoihin amerikkalaisen Rockefeller Foundationin apurahan turvin, joka tarjottiin tuolloin 30 eurooppalaiselle taiteilijalle opintomatkaa varten. Apurahalla säätiö tahtoi osoittaa ”Yhdysvaltojen halua kantaa vastuuta taiteen kehityksestä”, kuten Englund (1997, 120) muistelmissaan kirjoittaa. Kaksi ja puoli kuukautta kestäneen matkan aikana hän opiskeli Tanglewoodin uuden musiikin keskuksessa sävellystä Aaron Coplandin (1900–1990) ja Roger Sessionsin (1896–1985) johdolla.¹ Matkan vaikuttavimmaksi kokemukseksi Englund mainitsee sen, että kuuli Louis Armstrongia (1910–1971) harlemilaisella jazz-klubilla.²

¹ Myöhemmin Englund on kertonut Coplandin Tanglewoodissa kritisoineen hänen partituurejaan epämoderneiksi. Englund itse toteaa, että opettajan omat teokset olivat hänen mielestään hienosti orkestroituja mutta musiikillisesti keinotekoisia. Matka Yhdysvaltoihin joka tapauksessa aloitti etenevän kriisin, jonka seurauksena Englund lopetti säveltämisen lähes kahdeksi vuosikymmeneksi vuosien 1957 ja 1976 välillä. Ks. Englund 1976, 45; Heiniö 1995, 34.

² Muistelmissaan Englund muistelee toista tapausta, kohtaamista Ella Fitzgeraldin kanssa harlemilaisella jazz-klubilla yhdessä pohjoismaisen taiteilijajoukon kanssa. Säveltäjän mukaan Fitzgerald oli istunut yhden heistä syliin ennen nousemistaan lavalle. Englund 1997, 132–133.

Einar Englundin matka oli tietojeni mukaan ensimmäinen kylmän sodan³ aikainen musiikkialan opintomatka Suomesta Yhdysvaltoihin. Heti toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvallat tehosti kulttuuridiplomatiaansa vastauksena kansainvälisen politiikan kärjistyneeseen ilmapiiriin. Lukemattoman monet stipendiohjelmat, apurahat ja palkinnot toivat eri alojen opiskelijoita ja asiantuntijoita ympäri maailmaa kulttuurivaihtoon Yhdysvaltoihin. Näiden joukossa oli myös kymmeniä suomalaisia säveltäjiä, kapellimestareita, musiikkitieteilijöitä, musiikkitoimittajia ja muusikoita.

Tässä artikkelissa tarkastelen Yhdysvaltojen koordinoimia musiikkialan ammattilaisten opintomatoja Suomesta Yhdysvaltoihin vuosien 1949 ja 1969 välillä. Keskityn esittelemään etenkin kulttuurivaihdon tavoitteita, matkoja järjestäneitä tahoja sekä matkalle lähteneitä. Artikkelin perustuu arkistoaineistolle, joka on kerätty Suomessa esimerkiksi vaihto-ohjelmien arkistoista (Suomen ja Yhdysvaltain Opetusalan Vaihtotoiminta, Suomalais-amerikkalainen stipenditoimikunta), Ulkoasiainministeriön arkistosta, Suomi-Amerikka Yhdistysten Liitosta sekä suomalaisten musiikkialan toimijoiden asiakirjoista ja vuosikertomuksista (Teosto, Suomen Säveltäjät, Sibelius-Akatemia). Yhdysvaltojen valtion vaihtotoimintaa koordinoineiden tahojen (esimerkiksi State Department, United States Information Agency) osalta hyödynnän aineistoa, jonka Marek Fields (2015) on kerännyt Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian kulttuuripolitiikkaa Suomessa koskevaan tutkimukseensa. Artikkelin aikarajaus 1949–1969 perustuu näihin eri arkistoaineistoihin pohjaavaan havaintoon, jonka mukaan musiikin alan kulttuurivaihto Suomen ja Yhdysvaltojen välillä oli laajimmillaan 1950- ja 1960-luvuilla. Sen jälkeen sekä valtion että yksityisten yhdysvaltalaisen säätiöiden kiinnostus kulttuurivaihtoa kohtaan hiipui tai muutti muotoaan.

Yhdysvaltojen kylmän sodan ajan kulttuurivaihdon tavoitteista löytyy paljon tutkimuksia. Tämän artikkelin käsitykset musiikin roolista Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisessa kulttuuriohjelmassa perustuvat viimeaikaiseen, kyseisen ajanjakson musiikkidiplomatiaa koskevaan kirjallisuuteen, keskeisimpinä Emily Ansarin (2011; 2012; 2015) ja Danielle Fosler-Lussierin (2015a; 2015b) tutkimukset. Nämä tutkimukset tarkastelevat etenkin Yhdysvaltojen vuonna 1954 perustamaa kulttuurien esittelyohjelmaa (Cultural Presentations Program) keskittyen erityisesti musiikkidiplomatian tavoitteisiin ja sitä koordinoineisiin tahoihin. Artikkelissani tarkastelen musiikkidiplomatian lähtökohtia Suomessa kulttuurivaihtojen näkökulmasta esittelemällä etenkin sitä koordinoineita tahoja ja Yhdysvaltojen kulttuuriohjelman perustavoitteiden toteutumista suomalaisen musiikkielämän osalta.

Kulttuurivaihto on valtiollisen kulttuuridiplomatian toimintamuoto, jonka avulla voidaan ulottaa diplomatiatyö koskemaan kulttuurielämän eri sektoreita. Taide on yksi kulttuuridiplomatian keskeisistä toimialoista, mutta niihin

³ Viittaan kylmällä sodalla yleisen ymmärryksen mukaisesti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton väliseen vastakkainasetteluun ja kilpailuun, joka liittyi maiden erilaisiin aatteellisiin ja poliittis-taloudellisiin järjestelmiin ja pyrintöihin ja alkoi toisen maailmansodan lopulla. Kylmän sodan voi katsoa päättyneen viimeistään Neuvostoliiton romahtamiseen 1990-luvun alussa.

kuuluvat myös esimerkiksi kasvatus, kansainvälinen kauppa, journalismi, tie-de ja uskonto. Kylmän sodan kontekstissa kulttuuridiplomatialla oli selkeitä poliittisia päämääriä, joten eroa diplomatian ja propagandan välillä on usein vaikea määritellä. Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisen kulttuuridiplomatian tavoitteena oli herättää ja kasvattaa muiden kansojen kiinnostusta amerikkalaista kulttuuria kohtaan, ja kulttuuridiplomatiassa sekoittuivat informaatio-propagandistiset ja yleiset kansojen välisen ymmärryksen kasvattamisen tavoitteet. Musiikkidiplomatialla puolestaan tarkoitetaan kulttuuridiplomatian osa-aluetta, joka keskittyy musiikkiin tai jossa musiikki toimii vetonaulana. On mahdollista väittää, että musiikki on kulttuuridiplomatian kontekstissa yksi hienovaraisimmista tavoista vaikuttaa ihmisten asenteisiin, koska se mahdollistaa kielen ylittävän merkityksellisen kanssakäymisen ihmisten välillä (esim. Fosler-Lussier, 2015a).

Yhdysvaltojen kylmän sodan kulttuuridiplomatialla oli karkeasti ottaen kaksi keinoa kohti päämääräänsä edistää amerikkalaista kulttuuria maailmalla: yhdysvaltalaisten taiteilijoiden ja asiantuntijoiden lähettäminen ulkomaille esiintymään ja luennoimaan sekä ulkomaisten taiteilijoiden ja asiantuntijoiden kouluttaminen ja orientoiminen amerikkalaiseen kulttuuriin Yhdysvalloissa. Koko kylmän sodan ajan maa kuitenkin lähetti enemmän oman maansa kansalaisia ulkomaille kuin otti muiden maiden kansalaisia vastaan (Fosler-Lussier 2015a, 5). Tämän artikkelin tarkastelun ulkopuolelle jää toisin sanoen vielä merkittävä osa myös Yhdysvaltojen ja Suomen välisestä kylmän sodan aikaisesta kulttuurivaihdosta. Artikkelin tavoitteena onkin ennen kaikkea Suomesta Yhdysvaltoihin suuntautuneiden matkojen määrän esiintuominen ja niiden luonteen alustava esittely, ei kulttuurivaihtojen tavoitteiden perusteellinen tutkiminen sinänsä.

Artikkelin jatko koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä taustoittavassa osassa tarkastellaan kulttuurivaihtojen tavoitteita Yhdysvaltojen näkökulmasta ja esitellään matkoja koordinoineita tahoja. Toisessa alaosiossa käydään läpi suomalaisten musiikkialan ammattilaisten saamia kulttuurivaihtostipendejä ja niihin liittyviä kysymyksiä. Aluksi esitellään Yhdysvaltojen ulkoministeriön State Departmentin stipendiohjelmien turvin tehtyjä matkoja ja sen jälkeen yksityisten toimijoiden tarjoamia stipendejä. Johtopäätösluvussa tarkastellaan tutkimustuloksia sekä esitetään kysymyksiä tulevia tutkimuksia silmällä pitäen.

Artikkeli liittyy Suomen Kulttuurirahaston vuosina 2015–2018 rahoittamaan hankkeeseen ”Uusi musiikki Suomessa kylmän sodan aikana”, jossa tutkin Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaista kulttuuripolitiikkaa Suomen musiikkielämässä. Tutkimushankkeessa fokus on uuden musiikin ideologiassa ja kylmän sodan kulttuuripolitiikan vaikutuksissa Suomen musiikkielämän kansainvälistymiseen. Artikkelin taustoittaa tätä laajempaa tutkimuskysymystä tuoden esille Yhdysvaltojen kulttuuridiplomatian tavoitteita ja laajuutta Suomessa musiikkialan opintomatkojen osalta. Vastaavanlainen aiempi tutkimus puuttuu kokonaan.

1. Taustaa

1.1 Kulttuurivaihdon tavoitteet ja musiikki

Vielä 1940-luvulla Yhdysvalloilla ei ollut selkeää kulttuuridiplomatiaohjelmaa, vaan esimerkiksi musiikin ja elokuvien kansainvälinen levittäminen nähtiin yksityisten järjestöjen ja tahojen tehtävänä. Kylmän sodan edetessä linja muuttui nopeasti, sillä Yhdysvaltojen oli vastattava Neuvostoliiton levittämään propagandaan, jossa se esitettiin kulttuuristen barbaarien ja typerien bisnesmiesten maana.⁴ Aluksi Yhdysvallat panosti kulttuuridiplomaattisiin toimiin etenkin Länsi-Euroopassa, jossa maalla ei entuudestaan ollut vakiintunutta asemaa korkeakulttuurin, eikä etenkin klassisen musiikin, kentällä. Kylmän sodan kulttuuripropaganda pyrki osoittamaan, että Yhdysvallat arvosti insinööritieteiden ja tekniikan ohella myös taiteellisia saavutuksia ja eurooppalaista korkeakulttuurista perinnettä. (Fosler-Lussier 2015a, 4; Belmonte 2008, 19; Cauter 2003, 19–32.)

Simo Mikkonen ja Pekka Suutari määrittelevät kulttuuridiplomatian valtioiden keinoksi olla vuorovaikutuksessa keskenään kulttuurin eri muotojen kautta. Niihin kuuluvat esimerkiksi kasvatukselliset ja tieteelliset vaihdot sekä näyttelyiden, taideteosten ja joskus taiteilijoiden itsensä vierailut vuorovaikutustilanteiden luomiseksi. Kylmän sodan kontekstissa, kuten he huomauttavat, ero kulttuuridiplomatian ja propagandan välillä on kuitenkin hiuksenhieno. (Suutari ja Mikkonen 2016, 7–8.) Musiikin roolia Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisessa kulttuuridiplomatiasa tutkineen Danielle Fosler-Lussierin mukaan kulttuuridiplomatia oli ”vaivaannuttava sekoitus tietopropagandaa ja pehmeämpää, korkeamielistä visiointia vastavuoroisuudesta ja kunnioituksesta, ymmärrettyä erillään politiikasta” (Fosler Lussier 2015a, 12; ks. myös 2015b). Useimmiten se kuitenkin keskittyi suoraviivaisesti vastustamaan Neuvostoliiton Yhdysvaltoja mustamaalaavaa propagandaa, ei niinkään varsinaiseen diplomaattiaan, siis vastavuoroisuuden luomiseen kansojen välille (Fosler-Lussier 2015a, 5; 2015b).

Presidentti Dwight D. Eisenhower (1890–1969) lähetti ensimmäiset kylmän sodan musiikkilähettiläät ulkomaille vuonna 1954 hätärahostensa varojen turvin. ”President’s Special International Program for Cultural Presentations” pyrki julkisuudessa esitetyn tiedon mukaan ”tuomaan parempaa ymmärrystä maailman ihmisten välille, mikä on rauhan perusehto”. Samaan aikaan henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossaan Eisenhower ilmaisi muita strategisia päämääriä kuvailemalla musiikkia ”psykologiseksi välineeksi”, jonka avulla voidaan ehkäistä stereotyyppistä käsitystä amerikkalaisista ”mahtipontisina, kiihkoisänmaallisina ja voiman ja vallan teorioille omistautuneina”. Tätä päämäärää toteuttaakseen hän kehotti valtiosihteeri John Foster Dullesia liittämään ”kauniin hymnin laulannan” psykologisen sodankäynnin käsitteeseen. Muut kulttuuridiplomatian kannalta tärkeät

⁴ Nämä näkemykset tulevat ilmi myös Yhdysvaltojen Foreign Servicen propagandasotaa Suomessa tarkastelevasta raportista Yhdysvaltojen State Departmentille toukokuulta 1950: M. Cabot to SD, 'Propaganda War in Finland', May 11, 1950, RG 59, SDDFF 1950–1954, box 2425, 5.11.60E/5-1150, MF/NARA.

hahmot Washingtonissa puhuivat vastaavalla innokkuudella musiikin käyttökelpoisuudesta kylmän sodan kontekstissa. Esimerkiksi kansallisen turvallisuusneuvoston (National Security Council) päällikkö Elmer Staats (1914–2011) kuvaili musiikkia ”salaiseksi aseeksi”. Viralliset raportit sisältävät mainintoja musiikin kyvystä kuvastaa kaikkein houkuttelevimpia puolia Yhdysvalloista ulkomaisille ihmisille ja siten rakentaa ”kunnioitusta ja arvostusta” amerikkalaisia kohtaan. (Ansari 2015, 166–169; 2012, 21; Rosenberg 2015, 145–146; Belmonte 2008, 50–94.)

Viimeaikaiset Yhdysvaltojen kylmän sodan kulttuuripolitiikkaa käsittelevät tutkimukset ovat osoittaneet, että klassinen musiikki oli koko tämän ajanjakson ajan valtion kaikkein laajimmin tukema musiikin kategoria Yhdysvalloissa, ei jazz kuten yleensä on ajateltu (Fosler-Lussier 2015a, 18–21; Ansari 2016, 274; 2012, 42). Syitä tähän oli monia, mainitun korkeakulttuurisen kyvykkyyden osoittamisen lisäksi esimerkiksi se, että kulttuuriohjelman sisällöistä musiikin osalta päättänyt musiikkineuvosto (Music Advisory Panel) koostui amerikkalaisen taidemusiikin eliitistä (Fosler-Lussier 2015a, 23; Ansari 2012, 42).⁵ Tämä on olennainen huomio myös käsillä olevan artikkelin kannalta, sillä jokainen siinä esiteltävä musiikkialan opintomatka edustaa klassisen musiikin alaa. Vasta 1960-luvun lopulla ensimmäiset suomalaiset jazz-muusikot lähtivät opintomatoille Yhdysvaltoihin.⁶

Edellä siteeratut Yhdysvaltojen musiikkidiplomatiaa koskevat tutkimukset tarkastelevat kaikki vuonna 1954 käynnistynyttä kulttuurien esittelyohjelmaa (Cultural Presentations Program), jonka nimissä Yhdysvallat lähetti suuren joukon eri alojen taiteilijoita, asiantuntijoita ja urheilijoita maailman eri kolkkiin näyttämään parhaita puolia maastaan. Tuo kulttuuriohjelma ei kuitenkaan ole aiheena tässä artikkelissa, jossa tarkastellaan suomalaisten musiikkialan ammattilaisten opintomatoja Yhdysvaltoihin. Näiden kahden erisuuntaisen kulttuurivaihdon tavoitteet olivat kuitenkin hyvin samankaltaisia, sillä molemmissa tapauksissa tavoitteena oli amerikkalaisen kulttuurin ja sitä koskevan tietoisuuden levittäminen. Yhdysvaltojen propaganda-asiantuntijat tiedostivat, että vaihto-ohjelmat olivat kaikkein tehokkain väline amerikkalaisen kulttuurin levittämiseen. Itse asiassa suurin osa maan propagandarahoista käytettiin juuri kulttuurivaihtoon, ennen kaikkea akateemiseen vaihtoon ja johtajaohjelmiin, joita artikkelissa tarkasteltavat opintomatkatkin edustavat.

Kaikki kulttuurivaihtomatkat sisälsivät orientoitumista amerikkalaiseen kulttuuriin. Yksikään Yhdysvaltojen hallinnoimista matkoista, kuten Marek Fields

⁵ Paneeliin kuuluivat esimerkiksi säveltäjä ja kriitikko Virgil Thomson (1896–1989), säveltäjä ja Eastman School of Musicin johtaja Howard Hanson (1896–1981) sekä Juilliard Schoolin johtaja ja säveltäjä William Schuman (1910–1992). Ks. Fosler-Lussier 2015a, 23.

⁶ Ensimmäisten joukossa oli säveltäjä ja pianisti Heikki Sarmanto (1939–), joka matkusti Berkleen musiikkikouluun Bostonissa yhdysvaltalaisen stipendin turvin vuonna 1968. Stipendin myöntäjältä ei ole löytynyt asiakirja-aineistoa. Suomen Kulttuurirahastolta Sarmanto sai vuonna 1969 2000 markan lisäapurahan matkaa varten (*HS* 28.2.1969).

(2015, 64) huomauttaa, ei ollut vailla ideologisia sisältöjä. Tässäkin artikkelissa tarkasteltaviin kulttuurivaihtoihin sisältyi aina koulutus-, ohjeistus- tai esittelyjaksoja amerikkalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, myös yksityisten säätiöiden rahoittamien matkojen tapauksessa. Kunnianhimoisimman kouluttamisen kohteina olivat uransa alkuvaiheessa olevat lahjakkaat taiteilijat ja tutkijat sekä ennen kaikkea opettajat ja johtajat, siis kaikkein vaikutusvaltaisimmat henkilöt, kuten Yhdysvaltojen tieto- ja koulutusvaihtotoimiston (Office of the United States Information and Educational Exchange, USIE) Suomesta huhtikuussa 1950 lähettämästä maapaperistakin käy ilmi.⁷ Sen sijaan kun amerikkalaisia asiantuntijoita lähetettiin ulkomaille etenkin vuonna 1946 perustetun Fulbright-ohjelman turvin, tavoitteet olivat toisen suuntaiset. Amerikkalaiset asiantuntijat eivät matkustaneet ulkomaille niinkään tutustuakseen kohdemaan kulttuuriin, vaan opettamaan ja luomaan ammatillisia suhteita ja yritysysteistyökuvioita. Toisin sanoen he keskittyivät amerikkalaisen kulttuurin edistämiseen. (Lebovic 2013.) Kulttuurivaihtojen tavoitteet siis eivät olleet täysin vastavuoroisia. Lahjoituksiin sisältyi aina selkeä yhdensuuntainen vaatimus.

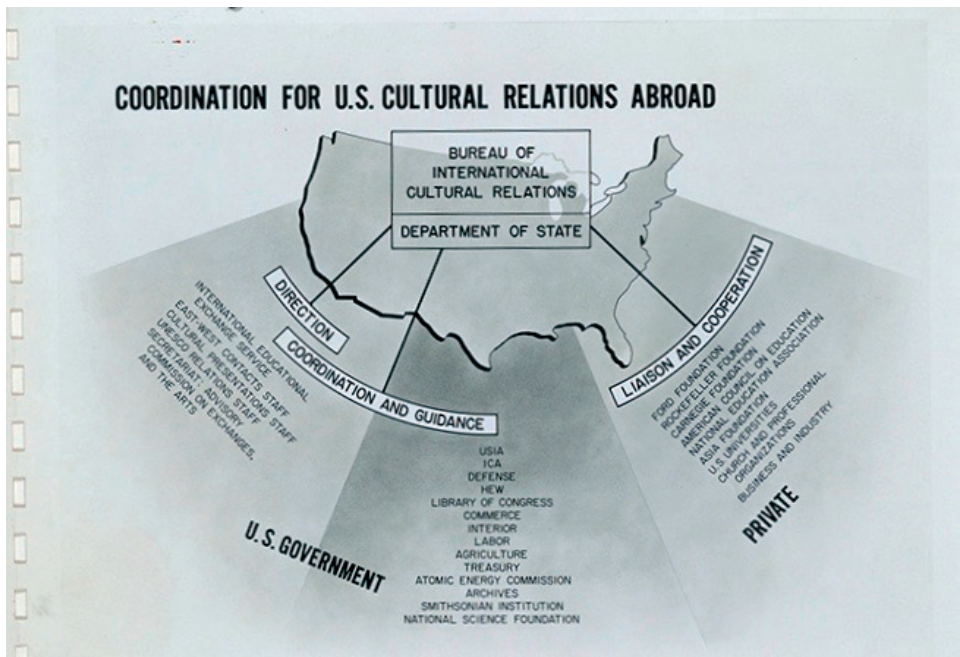
1.2. Kulttuurivaihtojen koordinointi

Jo ennen kuin Suomi liittyi Fulbright-vaihto-ohjelmaan vuonna 1952, hallinnoi Yhdysvaltojen vuonna 1948 perustettu tieto- ja koulutusvaihtotoimisto (USIE) useita eri vaihto-ohjelmia Suomessa lähettäen 30–40 suomalaista opiskelijaa Yhdysvaltoihin vuosittain, kuten USIE raportoi Suomesta huhtikuussa vuonna 1950.⁸ Yhden vaihdon järjestelyihin saattoi osallistua monia eri tahoja. Esimerkiksi Einar Englund sai stipendinsä alun perin Rockefellerin säätiöltä, mikä käy ilmi Englundin muistelmista ja lehtiartikkeleista. Kuitenkin Englundin ja muiden stipendiaattien ollessa jo matkalla Yhdysvaltoihin heille kerrottiin, ettei Rockefellerin säätiö ollut maksanut vielä dollariakaan matkan kuluista. Skandaali oli syntymässä, mutta tilanne ”hoitui jotenkin”, kuten Englund muistelmissaan kirjoittaa, ja matkalaiset saivat hieman rahaa. Ei niin paljoa kuin alun perin oli luvattu, ja sen verran vähän, että matkan pituutta piti lyhentää kolmesta kuukaudesta kahteen ja puoleen kuukauteen, mutta tarpeeksi, että he saattoivat nousta New Yorkiin matkaavan valtamerialus MS Gripsholmin kyytiin Göteborgissa. (Englund 1997, 121.)

Vuodelta 1954 peräisin oleva kuva (*Kuva 1*) Yhdysvaltojen kulttuurisuhteiden järjestäjätahoista antaa jonkinlaisen käsityksen toiminnan hajaantumisesta kulttuurielämän eri kerroksiin. Ulkoministeriön kulttuurisuhteiden virasto toimi niin valtiollisten kuin yksityistenkin tahojen koordinoiman ja rahoittaman kulttuurivaihdon ylämpänä valvovana tahona. Valtiollisia toimijoita olivat esimerkiksi koulutusalan järjestöt kuten IIE, Unesco-suhteita hoitavat tahot, Yhdysvaltojen tietopalvelu USIA sekä kansalliset arkistot ja kirjastot. Yksityiselle sektorille aset-

⁷ US Legation to SD, 'USIE Country Paper for Finland', April 5, 1950, RG 59, SDDFF 1950–1954, box 2425, 511.60E/4-2850, MF/NARA.

⁸ Semi-Annual Evaluation Report for Period Ending November 30, 1951', December 19, 1951, RG 59, SDDFF 1950–1954, box 2426, 511.60E/12-1951, MF/NARA.

Kuva 1. Yhdysvaltojen kulttuurisuhteet ulkomailla, kuva vuodelta 1954.⁹

tuivat säätiöt, joista suurimpia olivat Ford, Rockefeller ja Carnegie. Mukana oli myös yliopistoja ja teollisuuden alan toimijoita. Yksityiset tahot toimivat valtion yhteistyötahoina kulttuurivaihtojen järjestämisessä.

Stipendiaattien näkökulmasta monien eri virastojen osallistuminen yksittäisiin kulttuurivaihtoihin saattoi olla hämmentävää. Kun Englund oli saapunut New Yorkiin, häntä kehoitettiin välittömästi ilmoittautumaan Institute of International Educationin toimistoon, kuten hän muistelmissaan kertoo. Yhdessä toisen suomalaisen stipendiaatin, kuvataiteilija Rolf Sandqvstin kanssa Englund jätti kuitenkin vierailun väliin ja lähti harhailemaan kaupungin kaduille. Muutaman päivän päästä matkailijat saivat Englundin sanoin ”kärsimättömän kutsun” ottaa välittömästi yhteyttä matkanjärjestäjään. Tämä hämmensi stipendiaatteja, sillä heille oli ennen matkan alkua kerrottu, että heidän matkansa järjestäjänä toimi Student Artist Exchange -niminen järjestö. (Englund 1997, 126.) Sanomalehtiartikkeleiden tarkasteleminen tuo vielä lisää toimijoita peliin. Kesäkuun 20. päivänä vuonna 1949 *Nya Pressen* kertoo, että Englundin matkan järjestäjänä toimi UNESCO. Kolme päivää myöhemmin *Helsingin Sanomat* (23.6.1949) tiedottaa, että matkan takana on the Collegiate Council for the United Nations (CCUN). Lehden mukaan tämän neuvoston oli määrä

⁹ Ks. “Coordination for U.S. Cultural Relations Abroad,” November 24, 1959. Slide print. Robert Helyer Thayer Papers, Manuscript Division, Library of Congress (184.00.00) [Digital ID# bhp0184. <http://www.loc.gov/exhibits/hope-for-america/cultural-diplomacy.html#obj0>].

rahoittaa stipendiaattien oleskelu Yhdysvalloissa. Heidän matkalippunsa maksoi puolestaan Suomen Opetusministeriö. Asiakirjojen puuttuessa on hankala tietää, mikä tarkalleen ottaen oli Rockefeller Foundationin, CCUN:n, Unescon, IIE:n¹⁰, Student Artist Exchangen ja Suomen ulkoasiainministeriön rooli matkan järjestelyissä. Oletettavasti Englund kuitenkin oli yksi ensimmäisistä UNESCO-stipendiaateista, joita Yhdysvallat IIE:nin koordinoimana toi maahan vuodesta 1948 alkaen.

Kuten edellä esitetty kuva (*Kuva 1*) osoittaa, kaikkia kulttuurivaihtoja hallinnoi maan ulkoasiainministeriö, State Department. Periaatteellinen lähtökohta oli, että ihmisten liikuttaminen maasta toiseen, siis diplomatia, oli ulkoasiainministeriön vastuulla, kun taas materiaalin, kuten lehtien, nuottien, kirjojen ja äänitteiden liikuttaminen, siis informaatiopropaganda, kuului Yhdysvaltojen tiedotusviraston (United States Information Agency, USIA) toimialaan. Ulkomailla virasto tunnettiin nimellä Yhdysvaltojen tiedotuspalvelu (United States Information Service, USIS). Käytännössä toimialat kuitenkin menivät sekaisin. Sekä kulttuurisen diplomatian että informaatiopropagandan toteutuksesta ja valvonnasta vastasivat samat ihmiset eli diplomaattitehtävissä työskentelevät USIA:n julkisten suhteiden virkailijat (Public Affairs Officers) ja kulttuurisuhteiden virkailijat (Cultural Affairs Officers). (Fosler-Lussier 2015a, 14; Fields 2015, 60.)

Suomessa kulttuurivaihtoja hallinnoi USIS ja ennen vuotta 1953 sen edeltäjä USIE. Se myös mainosti State Departmentin järjestämiä asiantuntijoiden kiertueita, organisoivat konsertteja muusikoille yksityisesti rahoitetuilla kansainvälisillä kiertueilla ja tarjosi tietoa Yhdysvaltojen kulttuurista levittämällä elokuvia ja lehtiä sekä järjestämällä kulttuuritilaisuuksia ja tarjoamalla suosittuja kirjastopalveluja Helsingin keskustassa. Tietopalvelu valvoi, että Yhdysvalloista jaettu tieto vastasi maan kulttuuripoliittisia päämääriä. (Fields 2015a; MF; Ansari 2011, 336; Belmonte 2008, 57–58.)

Yksi keskeisistä kulttuurivaihtoa Suomessa koordinoineista tahoista oli Suomi-Amerikka Yhdistysten Liitto, joka oli tärkeimpiä amerikkalaisen kulttuurin promoottoreita maassa kylmän sodan aikana. Yhdysvallat käytti liittoa ja sen jäsenjärjestöjä kulttuuripoliittisena kanavana välttääkseen valtiollisten toimijoiden nimellistä mukanaoloa esimerkiksi tapahtumien organisoinnissa. 1940-luvun lopulla, jolloin Suomella ei vielä ollut virallista vaihtosopimusta Yhdysvaltojen kanssa, liitto oli vastuussa lukuisista yksityisten yhdysvaltalaisen säätiöiden rahoittamista kulttuurivaihtoista. (Fields 2015, 100.) Suomi-Amerikka Yhdistyksen vuonna 1950 perustettuun kirjallis-taiteelliseen toimikuntaan kuuluivat yleisradion musiikkiosaston johtaja ja Radio-orkesterin kapellimestari Toivo Haapanen (1889–1950), joka myös tarjosi Englundille Rockefeller Foundationin stipendiaattia. Hänen lisäksi toimikuntaan kuului opettaja, säveltäjä ja urkuri

¹⁰ IIE on vuonna 1919 perustettu alun perin yksityinen säätiö, joka organisoivat Yhdysvaltain valtion sponsoroimia vaihtomatkoja ensimmäistä kertaa jo vuonna 1941. Vuonna 1946 siitä tuli virallisestikin valtiollinen toimielin ja esimerkiksi Fulbright-vaihto-ohjelmien operaattori, joka edelleen hallinnoi kansainvälistä koulutus- ja kulttuurivaihtoa Yhdysvalloissa. (Ks. www.iie.org).

Taneli Kuusisto (1905–1988).¹¹ Suomi-Amerikka Yhdistyksen merkitys oli suuri myös musiikkialan kulttuurivaihdolle, sillä se osallistui useimpien yksityisten säätiöiden tarjoamien apurahojen koordinoimiseen, stipendiaattien valintaan ja stipendeistä tiedottamiseen yhdessä esimerkiksi Ford Foundationin, American Scandinavian Foundationin, Carnegie Foundationin ja Yhdysvaltojen hallituksen kanssa.

2. Suomalaisten musiikkialan ammattilaisten matkat Yhdysvaltoihin

2.1. Valtiolliset matkat

Vuosi 1949, jolloin Englund matkusti Yhdysvaltoihin Rockefeller Foundationin stipendiaattina, oli erityinen Suomen ja Yhdysvaltojen välisen kulttuurivaihdon kannalta. Samana vuonna Yhdysvaltojen kongressi vahvisti lain 265, ja Amerikan Suomen Lainan Apurahat eli ASLA perustettiin sen jälkeen, kun Suomen hallitus oli joulukuussa 1949, varovaista ulkopoliitikkaansa noudattaen, hylännyt Yhdysvaltojen ensimmäisen epävirallisen tarjouksen liittyä Fulbright-ohjelmaan (Fields 2015, 200). ASLA:jen avulla rahoitettiin suomalaisten matkoja Yhdysvaltoihin Suomen vuonna 1919 Yhdysvalloilta saaman hätäapulainan lyhennyksillä. Yhdysvaltojen ajatuksena oli, että kaikki tulevat lyhennykset osoitettaisiin kasvatuksellisen ja teknisen ohjaamisen ja kouluttamisen tarjoamiseen Suomen kansalaisille Yhdysvalloissa. Lisäksi lyhennyksiä oli tarkoitus käyttää amerikkalaisten kirjojen ja teknisen laitteiston tuomiseen suomalaisiin korkeakouluihin.¹² USIS raportoi Helsingistä vuonna 1956, että puolet käytettävistä varoista oli ohjattu materiaalihankintoihin.¹³ Edelleenkin Helsingin yliopiston kirjastosta voi löytää amerikkalaisia nimekkeitä, jotka on vastaanotettu ASLA-lahjoituksina. Myös Sibelius-Akatemian vuosikertomuksista käy ilmi, että vuosien 1949–1969 välillä oppilaitos sai lukuisia nuotti- ja kirjalahjoituksia Yhdysvalloista.¹⁴

Pian sen jälkeen, kun ASLA-laki oli säädetty syyskuussa 1950, julkisten suhteitten virkailija (PAO) Henry F. Arnold Yhdysvaltojen tietopalvelusta (USIS) kirjoitti säveltäjä Selim Palmgrenille, joka oli tuolloin Suomen Säveltäjät ry:n puheenjohtaja, tiedustellen sopivaa henkilöä, joka voisi matkustaa asiantuntijastipendiaattina Yhdysvaltoihin kolmeksi kuukaudeksi.¹⁵ Kirjeen mukana saa-

¹¹ Yhdistyksen vuosikirjasta käy kuitenkin ilmi, ettei sen toiminta ollut kovin pitkäikäistä, vuonna 1954 toimikunta ei enää kokoontunut. Hallituksen pöytäkirja 19.4.1950; Vuosikertomus 1954. Pöytäkirjat, Hallituksen pöytäkirjat, 2 Hallituksen pöytäkirjat (1951–1968), SAYL.

¹² ASLA-sopimus 1949, 2 Muut asiakirjat (1947–1986), FCSTUS.

¹³ Department of State report: “An Investment in Understanding”, Educational Exchange Program between the United States and Finland, 1950–1954, June 1956, CU, FP, box 106, MF/UAL.

¹⁴ Sibelius-Akatemian vuosikertomukset 1949–1969, TYA.

¹⁵ USIS:in Arnoldin kirje Palmgrenille 18.9.1950, SS.

puneessa lehdistötiedotteessa kuvataan, että kymmenen stipendiohjelmaan valittavan asiantuntijan alat olivat: Amerikan kirjallisuus ja kieli, yhteiskuntatieteet, työsuhteet, työteho, kirjastoala, lääketiede, elintarviketeollisuus, markkinointi ja markkinatutkimus tai liiketalous, sanomalehtiala – sekä säveltäminen ja orkesterinjohto.¹⁶ Kiinnostavaa on, että juuri säveltäminen ja orkesterinjohto oli otettu osaksi ohjelmaa ainoana taiteenalana. Tulkintani mukaan yksi syy tähän klassisen musiikin alan toimijoiden merkittävään rooliin on saattanut olla se, että 1950- ja 1960-luvuilla useat säveltäjät ja kapellimestarit olivat näkyviä hahmoja Suomen kulttuurielämässä. He paitsi esiintyivät julkisuudessa, myös ottivat julkisesti kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, kirjoittivat konserttikritiikkejä, raportoivat kansainvälisiltä musiikkifestivaaleilta ja konserteista sekä toimittivat radio-ohjelmia. Yhdysvaltojen vaihto-ohjelmat oli suunnattu juuri kuvatun kaltaisille aktiivisille ja näkyville kulttuurielämän toimijoille. Kulttuurivaihdon hyödyt olivat maksimaaliset vaikutusvaltaisessa asemassa olevien asiantuntijoiden palatessa kotimaihinsa. Omalla ammattikentällään työskennellessään he entisinä stipendiaatteina samalla tekivät Yhdysvaltoja tunnetuksi ja nostivat amerikkalaisen kulttuurin arvostusta kotimaassaan. Siksi Arnold neuvoi Suomen Säveltäjiä painottamaan stipendiaattiehtokkaiden valinnassa heidän ”persoonallisia kykyjään ja tulevaisuuden mahdollisuuksiaan suomalaisessa elämässä”. ”Korkeimman ammatillisen asiantuntijuuden” lisäksi ehdokkaalta odotettiin kykyä ”amentaa mahdollisimman paljon kuvaillun kaltaisesta vierailusta”. Hänen täytyi lisäksi olla asemassa, jossa hän pystyisi palattuaan ”jakamaan saavuttamaansa tietoa Suomen parhaaksi eduksi”. Tavoitteet amerikkalaisen kulttuurin edistämiseen Suomessa matkan jälkeen oli selkeästi kirjattu tiedotteeseen: stipendiaatti tuli ”valita sen perusteella, mikä on hänen antinsa suomalaiselle tiedolle, ei palkintona erillisestä palvelusta.”¹⁷

Vuonna 1966, alle 20 vuotta ASLA-vaihdon alkamisen jälkeen, Yhdysvaltojen kulttuurivaihtoja arvioinut tutkimusryhmä tiedotti Yhdysvaltojen ulkoasiainministeriölle kulttuurivaihtojen määrän Suomessa olevan suhteellisesti korkeampi kuin missään muussa maassa. Tämän katsottiin olevan erityisesti ASLA:jen ansiota.¹⁸ Ensimmäisestä vuodesta lähtien vaihtojen määrä kasvoikin vuosi vuodelta aina kiireisimpään vuoteen 1962–1963 saakka, jolloin kaikkiaan 166 suomalaista, joukossa 19 luennoitsijaa, 14 opettajaa, 34 jatko-opiskelijaa sekä 99 johtajaa ja asiantuntijaa, matkusti Yhdysvaltoihin.¹⁹ Vuosien 1950 ja 1969 välillä Yhdysvaltoihin matkanneiden 1988 suomalaisen ASLA-stipendiaatin joukossa oli kuitenkin suhteellisen vähän musiikkialan ammattilaisia, vain kymmenen. Heidän joukossaan oli säveltäjiä, opettajia, opiskelijoita, jatko-opiskelijoita sekä yksi tutkija ja yksi johtajastipendiaatti. Kaikki edustivat klassisen musiikin alaa. Esittelen seuraavassa nämä stipendiaatit tarkemmin.

¹⁶ USIS:in tiedote 21.9.1950, SS.

¹⁷ USIS:n Henry F. Arnoldin kirje Selim Palmgrenille 18.9.1950, SS.

¹⁸ Evaluation Report 1965, CU 17/9, MF/UAL.

¹⁹ Stipendiohjelmat, Muu stipendejä koskeva aineisto, 3 Tilastot ja tutkimukset (1950–1986), FUSEEC.

Pian Arnoldin kirjeen saapumisen jälkeen, 7.10.1950, Suomen Säveltäjät ehdottivat USIS:ille kolmea stipendiaattia, jotka olivat kapellimestari Martti Similä (1898–1958), säveltäjä Lauri Saikkola (1906–1995) sekä säveltäjä-kapellimestari Nils-Eric Fougstedt (1910–1961). Ehdokkaita ei ollut ”asetettu mihinkään tiettyyn järjestykseen”, eikä ole tietoa, kuka lopullisen valinnan teki. Valituksi tuli joka tapauksessa Nils-Eric Fougstedt, joka matkusti New Yorkiin vuonna 1951.²⁰ Pian matkan jälkeen Fougstedt valittiin Radion sinfoniaorkesterin ylikapellimestariksi.

Fougstedtin jälkeen stipendiaatiksi valittiin säveltäjä, musiikkitieteilijä ja suomalaisen musiikkielämän vaikuttaja Nils-Eric Ringbom (1907–1988), jonka opinnot suuntautui New York City Universityyn vuonna 1956.²¹ Toinen saman vuoden ASLA-stipendiaatti oli musiikkitieteilijä ja *Helsingin Sanomien* kriitikko Olavi Kauko (1926–). Kauko jatkoi opintojaan Yhdysvalloissa aina vuoteen 1959 saakka, jolloin hän suoritti filosofian tohtorin tutkinnon Eastman School of Musicissa. Paluunsa jälkeen hänet nimitettiin Sibelius-Akatemian musiikin teorian lehtoriksi. Kaukon jälkeen Eastmanin musiikkikorkeakoulussa opiskeli pianopedagogi ja musiikkitoimittaja Meri Louhos (1927–), jonka ASLA-kausi sijoittui vuosiin 1960–1961.

Usean suomalaisen muusikko-opiskelijan ASLA-stipendi osoitettiin opintoihin Juilliardin musiikkikorkeakoulussa New Yorkissa. Ensimmäisiä suomalaisia Juilliardissa oli pianisti, viulutaitelija ja viulopedagogi Leena Siukonen (1924–1994), jonka stipendiaattijakso ajoittui vuosiin 1959–1960. Vuosi Siukosen jälkeen, vuosina 1961–1962, Juilliardissa opiskeli vasta Sibelius-Akatemiasta valmistunut säveltäjä Paavo Heininen (1938–). Heinisen jälkeen vuonna 1963 ASLA-stipendiaatiksi Juilliardiin saapui viulisti Hannele Angervo (1943–), joka oli vuotta aiemmin pitänyt Helsingissä erinomaiset arviot saaneen ensikonsertin, mikä nousee esille myös hänen stipendihakemusta varten Erik Tawaststjernalta ja Taneli Kuusistolta saamistaan erinomaisista suosituksista.²² Juilliardiin Angervo jäi aina vuoteen 1965 saakka, jolloin hän suoritti siellä viuludiplomin Louis Persingerin johdolla. Samana vuonna Angervon kanssa Juilliardissa opiskeli ASLA-stipendiaattina myös viulisti ja kapellimestari Leif Segerstam (1944–), joka Angervon tavoin jatkoi opintojaan valmistumiseensa saakka vuonna 1965. Ensimmäisenä ajanjakson 1949–1969 ASLA-stipendiaattina Yhdysvalloissa opiskeli lisäksi vuonna 1950 Helsingin yliopiston musiikkitieteen opiskelija Jori Sapanen sekä vuosina 1969–1970 säveltäjä ja kapellimestari Jouko Saari (1944–).

Musiikkialan opintomatkoja toteutettiin Yhdysvaltojen hallituksen rahoituksella myös ASLA-ohjelman ulkopuolella. Yhdysvaltojen valtion Fulbright-stipendiaattina ASLA-ohjelman ulkopuolelta opintomatkalta lähti lukuvuonna 1958–1959 ainakin Sibelius-Akatemian silloinen kirkkomusiikkiosaston johtaja ja tuleva rehtori Taneli Kuusisto, jonka matkan kohteena oli New Yorkin The

²⁰ Suomen Säveltäjien Liiton kirje USIS:n Henry F. Arnoldille 7.10.1950, SS.

²¹ Stipendiohjelmat, Suomalainen stipendiohjelma, 3 ASLA-Fulbright -stipendiaatit (1955–1956), FUSEEC.

²² Stipendiohjelmat, Suomalainen stipendiohjelma, 15 ASLA-Fulbright -stipendiaatit (1963–1964), Jatko-opiskelijat, FUSEEC.

School of Sacred Music of Theological Seminary.²³ Samana vuonna State Departmentin kutsumana valtiollisena kulttuurivaihtovierailijana maahan matkasi myös kapellimestari ja säveltäjä Martti Similä, joka kertoo matkastaan *Helsingin Sanomien* artikkelissa (3.1.1958) seuraavasti:

Alkuperäiset matkahaaveeni herätettiin sillä, että Finlandia Foundation toivoi voivansa järjestää Sibelius-konsertin New Yorkissa vuosi sitten, jonka johtajaksi se suunnitelti minua. Matka raukeni kuitenkin silloin suurten taloudellisten kustannusten takia ja sopivan solistin puutteessa. Tällainen suomalainen Amerikassa tuntematon kapellimestari ei ollut mikään varma takuu yleisön kiinnostuksen herättämiseen. Melkein välittömästi tämän jälkeen tarjosi Yhdysvaltain hallituksen kulttuurinen [sic] vaihtokomitea minulle tilaisuuden kahden kuukauden tutkimusmatkaan USA:ssa. [--] Matkan varsinainen tarkoitus oli [--] State Departmentin kutsu tulla tutustumaan musiikkielämään tämän päivän USA:ssa. [--] State Department oli suureksi iloksemme järjestänyt meille varsinaisen ammattiohjelman rinnalla monia tilaisuuksia tutustua amerikkalaisiin koteihin, joista kaikista henki vastaamme lämpö ja rauhallisuus, mikä meitä miellytti sitäkin enemmän, koska yleinen tempo on tavattoman nopea.

2.2. Yksityisten säätiöiden rahoittamia matkoja

Yhdysvaltain kongressin vuonna 1948 julistama laki tiedotus- ja koulutusvaihdosta (United States Information and Educational Act) antoi USIE:n henkilökunnalle oikeuden vastaanottaa ja ohjata myös yksityisten säätiöiden tarjoamia apurahoja.²⁴ Kolme merkittävintä yksityistä säätiötä, jotka osallistuivat Yhdysvaltojen kulttuurivaihto-ohjelman toteuttamiseen, Rockefeller Foundation, Ford Foundation ja Carnegie Foundation (ks. *Kuva 1*), tarjosivat kaikki stipendejä musiikkialan opintomatkoihin myös Suomessa. Mainitut kolme säätiötä tiedetään myös keskeisiksi CIA:n (Central Intelligence Agency) kulttuuripropagandan peitejärjestöiksi. Yksityisten säätiöiden avulla CIA:n oli mahdollista kanavoita rahoitusta esimerkiksi nuorisoesianliikkeelle, ammattiliitoille, yliopistoille, kustantamoille ja muille yksityisille toimijoille. (Saunders 1999, 135; 138–139; Fields 2015, 65.)²⁵

Rockefeller Foundationin edustajia vieraili Suomessa välittömästi sodan jälkeen vuonna 1946 (Fields 2015, 65). Tiedossa ei ole, rahoittiko Rockefeller Foundation jo mainitun Einar Englundin matkan lisäksi myös muita musiikkialan opintomatkoja Suomesta Yhdysvaltoihin. Vastaavanlaisia apurahoja mainostet-

²³ Stipendiaattivaihtotoiminta, 4 Stipendiaatit ennen ASLA-ohjelmaa (1956–1960), Hakemuksia, paluusopimuksia ym., FCSTUS.

²⁴ Lähde: www.state.gov/documents/organization/177574.pdf. Kyseessä oli yksi ensimmäisistä Yhdysvaltojen kylmän sodan kulttuuripropagandan käytäntöön panoista, ks. esim. Cauter 2003, 23.

²⁵ Fieldsin tutkimus on vahvistanut, että CIA:n toiminta oli Suomessa aktiivista, muun muassa sen vuoksi, että maassa oli vahva kommunistinen puolue (emt. 65). Suomessa CIA:n on esimerkiksi osoitettu rahoittaneen Suomen Sosiaalidemokraattista puoluetta, tavoitteenaan tukea ei-kommunistista työväenpuolue-toimintaa, ks. esim. Majander 2007.

tiin kuitenkin jälleen seuraavana vuonna *Helsingin Sanomien* (6.7.1950) etusivulla otsikolla ”USA Scholarships for young creative artists”.²⁶ Merkittävin yksityinen lahjoittaja musiikin kannalta oli Suomessa kuitenkin Ford Foundation, joka oli myös keskeisin CIA:n rahoitusta kylmän sodan kulttuuripropagandaan kanavoineista amerikkalaissäätöistä (esim. Carroll 2003, 99; Saunders 1999 138; Coleman 1989, 94).²⁷ Teoksessaan *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War* (1999) toimittaja ja historiantutkija Frances Stonor Saunders toteaa Ford Foundationin perustajien olleen ”täysin amerikkalaisen poliittisen imperatiivin virittämiä” ja ”tukeneen amerikkalaisten läsnäoloa maailman näyttämöllä”. Ajoittain hänen mukaansa vaikutti jopa siltä, että säätö oli hallituksen laajentuma kansainvälisen kommunismin vastaisen kulttuurisen propagandan kentällä toimiessaan tiiviissä yhteistyössä sekä Marshallin sopimuksen että CIA:n kanssa. (Saunders 1999, 138–140, ks. myös Cauter 1989, 224.) Säätö lahjoitti vuonna 1957 140 000 dollaria, joka nykyrahassa vastaa yli 1 200 000 dollaria, kulttuurivaihtomatkojen toteuttamiseen Suomesta Yhdysvaltoihin. Lahjoitus oli suunnattu kulttuurialojen johtajille, erityisesti median ja taiteen edustajille. Apurahan turvin kaikkiaan 50 suomalaista kulttuurialan toimijaa lähetettiin orientaatiojaksolle Yhdysvaltoihin. Lahjoitus osoitettiin American Scandinavian Foundationille, jonka jäsen Suomi ei virallisesti ollut, mutta joka kuitenkin osallistui useiden yksityisten apurahojen järjestelyihin Suomessa. Stipendiaattien valinnasta vastasi Suomi-Amerikka Yhdistys.²⁸

Ford Foundationin Yhdysvaltoihin lähettämien johtajastipendiaattien joukko on musiikin osalta kiinnostava, sillä jopa 10 stipendiaattia valituista 50:stä, siis 20 prosenttia, edusti klassisen musiikin alaa. Luku osoittaa klassisen musiikin painoarvoa Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisessa kulttuuriohjelmassa. Muiden taiteenalojen edustajia Fordin stipendiaattien joukossa oli yhteensä saman verran. Vuonna 1958 valittujen stipendiaattien joukossa olivat viulisti ja kapellimestari Paavo Berglund (1929–2012), viulisti ja professori Anja Ignatius (1911–1995) sekä musiikkitieteilijä Kai Maasalo (1922–2000). Myös seuraavana vuonna 1959 stipendiaateiksi valittiin kaksi klassisen musiikin alan edustajaa: oopperalaulaja Liisa Linko-Malmio (1917–2017) sekä kapellimestari Eero Kosonen (1906–2002). Kaikkein aktiivisin vuosi musiikin osalta oli kuitenkin

²⁶ Rockefeller Foundationin tiedetään rahoittaneen myös ainakin Helsingin yliopiston luonnontieteellistä ja lääketieteellistä tiedekuntaa merkittävillä lahjoituksilla vuonna 1953. Ks. Fields 2015, 214.

²⁷ Esimerkiksi Berghahn (2001) väittää, ettei Ford Foundationin CIA rahoituksesta ole todisteita, siitä huolimatta, että se osallistui esimerkiksi Congress For Cultural Freedomin, CIA:n keskeisimmän kulttuuripropaganda-operaation, rahoittamiseen. Ks. myös esim. Fields 2015, 263; Carroll 2003, 99.

²⁸ Säätö järjesti Ford Foundationin edustajalle Henry Ford II:lle juhlallisen vastaanoton tämän vieraillessa Suomessa heinäkuussa 1954, muutama vuosi ennen lahjoituksen tarjoamista. Ford piti Helsingin kauppakorkeakoulun juhlasalissa esitelmän aiheesta ”liikemiehen sosiaalinen vastuu”. Juhlallisuuksien yhteydessä esiintyivät muun muassa Ylioppilaskvartetti ja Ossi Elokkoon (1904–1991) johtama Polyteknikkojen kuoro. Hallituksen pöytäkirja 23.3.1954, Pöytäkirjat, Hallituksen pöytäkirjat, 2 Hallituksen pöytäkirjat (1951–1968), SAYL.

vuosi 1960, jolloin kaikkiaan viisi stipendiaattia 17:stä, siis lähes 30 prosenttia, edusti klassisen musiikin alaa. Heidän joukossaan olivat konserttipianisti ja Sibelius-Akatemian opettaja Maire Halava-Hämäläinen (1911–2004), jo aiemmin Fulbright-stipendin musiikkiopintoihin New Yorkissa saanut Taneli Kuusisto, kapellimestari Felix Krohn (1898–1963), säveltäjä ja urkuri Olavi Pesonen (1909–1993), sekä pianisti, musiikkikriitikko ja filosofian tohtoriksi juuri väitellyt musiikkitieteilijä Erik Tawaststjerna (1916–1993).

Lista Ford Foundationin johtajastipendiaateista on vähintäänkin huomionarvoinen, ei pelkästään musiikin alan stipendiaattien suuren määrän vuoksi, vaan myös heidän vaikutusvaltaisuutensa vuoksi. Lista sisältää paitsi maan ainoan musiikkikorkeakoulun Sibelius-Akatemian pitkäaikaisen rehtorin ja professoreita, myös Yleisradion musiikkiosaston johtajana 40 vuotta (1946–1976) palvelleen Kai Maasalon. Mukana joukossa on myös Erik Tawaststjerna, Helsingin yliopiston pitkäaikainen musiikkitieteen professori ja suomalaisen kulttuurielämän tärkeä vaikuttaja sekä suomalaisen musiikin ja etenkin Sibeliuksen tuotannon keskeinen kansainvälinen promoottori omana elinaikanaan. Kuten Erik Tawaststjernan arkistosta (ET) ja Ulkoasiainministeriön arkistosta (UM) löytyvät asiakirjat osoittavat, Tawaststjernan 1950-luvulta 1980-luvulle ajoittuneet monet matkat, joiden järjestelyistä Suomen Ulkoasiainministeriö usein vastasi, suuntautuivat esimerkiksi Yhdysvaltoihin ja Neuvostoliittoon.

Myös kolmas CIA:n rahoitusta kanavoinut säätiö Carnegie Corporation (esim. Fields 2015, 65), Carnegie Foundationin apurahajaosto, neuvotteli Suomi-Amerikka Yhdistyksen kanssa vuonna 1961 Carnegie Hallin kansainvälisen stipendiohjelman ulottamisesta Suomeen. Ohjelman puitteissa pyrittiin tarjoamaan ”eteville nuorille taiteilijoille ja opiskelijayhteille ilmaisia esiintymismahdollisuuksia Carnegie Hallissa”. Suomi-Amerikka Yhdistyksen ja Sibelius-Akatemian muodostamaan toimikuntaan kuului aiemmin myös yhdistyksen kirjallis-taiteellisessa toimikunnassa vaikuttanut entinen Fulbright- ja Ford Foundationin stipendiaatti Taneli Kuusisto, Sibelius-Akatemian vararehtori Veikko Helasvuo (1916–1993) sekä Suomi-Amerikka Yhdistyksen toiminnanjohtaja Bengt Broms, josta myöhemmin tuli esimerkiksi Helsingin juhlatuokkien ja Finlandia-talon johtaja. Toimikunta esitti Carnegie Corporationille, että sellistit Erkki Rautio (1931–) ja Anssi Noras (1942–)²⁹ otettaisiin ensimmäisinä mukaan ohjelmaan. Lisäksi suunniteltiin Sibelius-Akatemian kamariorkesterin ja Cantemus-kuoron lähettämistä Yhdysvaltoihin.³⁰ Ohjelman laajuudesta ja muista suunnitelluista tai toteutuneista matkoista ei löytynyt tietoa.

Kulttuurivaihtoon osallistui myös Suomen diplomaattia Yhdysvalloissa tukemaan pyrkivä Finlandia Foundation. Vuonna 1953 perustetun yksityisen amerikkalaisen säätiön ensimmäisenä johtajana toimi suomalaislähtöinen liikemies Yrjö Paloheimo. Paloheimo oli aiemmin toiminut myös kenttäsihteerinä Help

²⁹ Nimi on kirjattu kokouspöytäkirjaan ilmeisesti virheellisesti. Kyseessä on sellisti Arto Noras. Noraksen mukaan suunnitelma ei ainakaan hänen kohdallaan toteutunut.

³⁰ Hallituksen pöytäkirja 13.11.1961. Pöytäkirjat, Hallituksen pöytäkirjat, 2 Hallituksen pöytäkirjat (1951–1968), SAYL.

Finland -järjestössä, joka sodan aikana järjesti varainkeruukampanjoita Suomen hyväksi Yhdysvalloissa. Paloheimolla oli kesähuvila Tuusulanjärvellä Jean Sibeliuksen kodin Ainolan naapurissa (nykyinen Sibelius-Akatemian koulutuskeskus Kallio-Kuninkala). Sibeliuksen tyttären Evan aviomies Arvi oli hänen veljensä. Sibelius toimi jo sodan aikana Help Finland -järjestön varainhankintakampanjoiden suojelijana, ja kun Finlandia Foundation perustettiin, Sibeliusta pyydettiin myös sen suojelijaksi. Välittömästi säätiön perustamisen jälkeen se ryhtyi keräämään lahjoituksia Sibelius-apurahaston perustamiseksi. Vuosi säätiön perustamisen jälkeen, Sibeliuksen syntymäpäivänä vuonna 1954, säveltäjälle esiteltiin 2000 lahjoittajan nimilista.³¹

Samaan aikaan Finlandia Foundationin Sibelius-rahaston perustamisen kanssa vuonna 1953 kaksi vuotta aiemmin edesmenneen Bostonin sinfoniaorkesterin ylikapellimestarin Serge Koussevitzkyn (1871–1951) nimeä kantava Koussevitzky Music Foundation, jonka puheenjohtajana toimi tämän leski Olga Koussevitzky (1901–1978) ja varapuheenjohtajana säveltäjä Aaron Copland, alkoi myös puuhata Sibelius-stipendiä Sibeliuksen tulevien 90-vuotissyntymäpäivien kunniaksi. Kesäkuussa 1954 *Helsingin Sanomat* uutisoi säätiön perustamasta Sibelius-juhlahomiteasta, jonka jäseniksi oli kutsuttu Suomesta ainakin säveltäjä Yrjö Kilpinen (1892–1959) ja kapellimestari Tauno Hannikainen (1896–1968). Komiteaa johtivat Yhdysvaltalaiset kapellimestari Eugene Ormandy (1899–1985) ja *New York Timesin* kriitikko Olin Downes (1886–1955). Lehtiartikkelin mukaan Koussevitzky Foundation esitti toivomuksen, että yksi tai useampia Sibelius-apurahoja jaettaisiin lahjakkaille nuorille musiikinopiskelijoille opintoihin Yhdysvalloissa. Ensimmäistä apurahaa kaavailtiin jaettavaksi jo kesällä 1955. Stipendi oli määrä lahjoittaa yhteistyössä Berkshiren musiikkikeskuksen kanssa, ja se oli osoitettu opintoihin Tanglewoodin kesäkursseilla Massachusettsissa. (HS 27.6.1954.)

Kuukautta ennen Koussevitzky Foundationin Sibelius-stipendin julkistamista suomalaisessa lehdistössä American Scandinavian Foundationin Music Centerin johtaja ja Mercury-levy-yhtiön klassisen musiikin osaston johtaja David Hall (1916–2012) vihjaa kirjeessään tulevasta palkinnosta Teoston johtajalle, kuoronjohtaja ja säveltäjä Martti Turuselle (1902–1972):

Sinua saattaa kiinnostaa (ja kerron tämän sinulle toistaiseksi epävirallisesti [sic.]), että Koussevitzkyn musiikkisäätiöllä on hyvin kunnianhimoisia suunnitelmia Sibeliuksen 90-vuotisjuhlavuoden varalle vuonna 1955. Kansainvälistä komiteaa ollaan juuri muodostamassa ja oletettavasti Musiikkikeskus tulee olemaan aktiivisessa roolissa tässä järjestelyssä. Toivon, että tästä seuraa jotain hyvää, ei pelkästään Sibeliukselle, vaan suomalaisille esiintyville taiteilijoille ja suomalaiselle nykymusiikille Amerikassa.³²

Vaikka Suomi ei ollut Koussevitzky Foundationin apurahan järjestelyihin osallistuneen American Scandinavian Foundationin jäsen, Teosto kuului vuosina

³¹ Finlandia Foundationin perustamisesta, ks. <https://finlandiafoundation.org/>, > history; > patrons.

³² Hallin kirje Turuselle 4.5.1954. Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Kansainvälinen yhteistyö, 15 American Scandinavian Foundation, TEOSTO.

1950–1956 sen pohjoismaista musiikkia Yhdysvalloissa edistämään pyrkineeseen musiikkijaostoon.³³ Kuten edellä jo mainittiin, American Scandinavian Foundation osallistui monien kulttuurivaihtomatkojen järjestelyihin Suomessa aina vuodesta 1947 alkaen, esimerkkinä jo mainitut Ford Foundationin stipendit.³⁴ Säätiön julkaisuista käy ilmi, että se myönsi Koussevitzky Foundationin apurahoja myös muille pohjoismaisille säveltäjille.³⁵

Jean Sibeliuksen oli määrä valita sopivin stipendiaatti, jolle tarjottiin mahdollisuutta opiskella sävellystä Yhdysvalloissa. Sibelius valitsi apurahan saajaksi juuri Sibelius-Akatemiasta valmistuneen Einojuhani Rautavaaran (1928–2016). Muistelmissaan Rautavaara itse toteaa Koussevitzky Foundationin syntymäpäivälahjaidean olleen ”varsin erikoislaatuinen” (Rautavaara 1998, 116.) Se herättääkin useita kysymyksiä. Etenkin nousee esiin kysymys Koussevitzky Foundationin apurahan ja Finlandia Foundationin Sibelius-rahaston yhteyksistä. Ne perustettiin aivan samaan aikaan, molemmat esitettiin syntymäpäivälahjana Sibeliukselle ja molemmat oli tarkoitettu nuorille muusikoille opintoihin Yhdysvalloissa. Finlandia Foundationin stipendin saajasta ei vain ole löydettävissä mitään arkistotietoa. Myös *Kirkko ja Musiikki* -lehti uutisoi Sibeliuksen kutsumisesta Finlandia Foundationin suojelijaksi ja Koussevitzkyn säätiön Sibelius-juhlakomiteasta lehden samalla sivulla.³⁶

Paloheimojen tavoin Serge Koussevitzkyn leski Olga oli Sibeliuksien perhetuttava, ja Koussevitzkyjen aiemmasta vierailusta Ainolassa olivat Finlandia Foundationin Paloheimotkin varmasti tietoisia. Rautavaaran kiinnostusta vastaanottaa Koussevitzky Foundationin palkinto tiedusteli häneltä niin ikään Finlandia Foundationin puolesta Paloheimojen sukulainen Sibeliuksen kautta, kapellimestari Jussi Jalas (1908–1985), Sibeliuksen tyttären Margaretan puoliso. Finlandia Foundationin osuus stipendiin tulee esiin myös Rautavaaran muistelmassa, joissa tämä kirjoittaa: ”Hetimitä laivan rantauduttua ilmestyi kyllä ”New Yorkin Uutiset” toimittaja Esa Arran³⁷ hahmossa, joka sitten parina päivänä, ilmeisesti asiassa mukana olevan ’Finlandia Foundationin’ toimeksiannosta toimi holhoojana ja Vergiliuksena tässä helvetin ja paratiisin rajoilla balansoivassa kaupungissa kunnes lopulta pakkasi minut junaan kohti Lenoxin asemaa ja Tanglewoodia”. (Rautavaara 1998, 122.)

³³ Vuonna 1956 kaikki pohjoismaiset tekijänoikeusjärjestöt kuitenkin erosivat musiikkijaoston jäsenyydestä, koska ne eivät olleet tyytyväisiä sen toimintaan. Samana vuonna Pohjoismaissa jo useasti vierailut David Hall matkusti Fulbright-stipendiaattina Kööpenhaminaan.

³⁴ Hallituksen pöytäkirja 1.9.1947. Pöytäkirjat, Hallituksen pöytäkirjat, 1 Hallituksen pöytäkirjat (1943–1950), SAYL.

³⁵ Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, Kansainvälinen yhteistyö, 15 American Scandinavian Foundation, TEOSTO.

³⁶ *Kirkko ja Musiikki* 1954 [6], 107. Vuodesta 1953 vuoteen 1965 julkaistu *Kirkko ja musiikki* -lehti vaikuttaa julkaiseen paljon amerikkalaista musiikkialan artikeli- ja uutisaineistoa, jota esimerkiksi USIS jakoi propagandatarkoituksessa lehdistölle vapaasti käytettäväksi.

³⁷ Esa Arra (1911–1977), amerikansuomalainen lehtimies.

Oletettavasti Finlandia Foundation olikin kutsunut Koussevitzky Foundationin mukaan stipendijärjestelyihin diplomaattisen näkyvyyden vuoksi. Koussevitzky Foundationin mukanaolon myötä stipendi liittyi laajemmin osaksi Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaista kulttuuriohjelmaa, jonka kannalta Tanglewood oli kiinnostava paikka. Vuodesta 1924 vuoteen 1949 se toimi Koussevitzkyn johtaman Bostonin sinfoniaorkesterin ”kesäkotina” ja kylmän sodan aikana joka kesä myös lukuisten nuorten ulkomaisten muusikkojen ja säveltäjien koulutuskeskuksena. Frances Stonor Saundersin mukaan vuonna 1953 kahdeksan 11:stä Tanglewoodin kesäkurssien johtokunnan jäsenestä kuului CIA:n rahoittaman kommunisminvastaista kulttuuripropagandaa masinoineen järjestön Congress for Cultural Freedomin taiteelliseen johtokuntaan (Saunders 1999, 222).³⁸ Rautavaaran opettajina Tanglewoodissa toimivat siellä muutamaa vuotta aiemmin myös Englundia opettaneet säveltäjät Roger Sessions ja Aaron Copland sekä Vincent Persichetti (1915–1987). Näistä etenkin Copland oli paitsi Tanglewoodin itseoikeutettu yliopettaja myös Koussevitzky Foundationin varapuheenjohtaja – sekä yksi Yhdysvaltojen kylmän sodan musiikkidiplomatian keskeisimmistä hahmoista. Hänen uransa Yhdysvaltojen ulkoasiainministeriön palveluksessa amerikkalaisen musiikkikulttuurin edistäjänä kesti lähes neljä vuosikymmentä, vuodesta 1941 aina vuoteen 1979 saakka (Ansari 2011). Suomessa Copland vieraili vuonna 1958. Tanglewoodissa Rautavaara pääsi siis niin lähelle Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisen kulttuuri-diplomatian musiikin alan eliittiä kuin mahdollista.

Rautavaaran menestykseen Yhdysvalloissa 1950-luvun puolivälissä liittyi myös muita kysymyksiä. Nimittäin toukokuussa 1954, juuri samaan aikaan kun Finlandia Foundation Paloheimojen johdolla ryhtyi puuhaamaan Sibelius-stipendiä ja kun julkisuuteen tuli tieto Koussevitzkyn säätiön Sibelius-juhlakomitean perustamisesta, julkisuuteen nousi tieto myös Einojuhani Rautavaaran voittamasta ensimmäisestä palkinnosta yhdysvaltalaisen Cincinnatin sinfoniaorkesterin järjestämässä Thor Johnson -sävellyskilpailussa. Voittajateos, *A Requiem in Our Time* (1953), oli kirjoitettu vaskipuhaltimille ja lyömäsoittimille ja sai kantaesityksensä Cincinnatissa toukokuun 10. päivänä. (*HS* 19.5.1954.) Lehtitietojen mukaan kilpailuun osallistui nuoria säveltäjiä Yhdysvalloista, Kanadasta, Meksikosta ja Englannista (*Kirkko ja Musiikki* 1954 [5], 66). Rautavaaran elämäkerran kirjoittaneen Samuli Tiikkajan (2014, 106) mukaan kilpailussa ei kuitenkaan todellisuudessa ollut osanottajia muualta kuin Suomesta, Yhdysvalloista ja Englannista. Kolmen osanottajamaan joukosta suomalaiset nousivat kilpailussa jopa kahdelle ylimmälle palkintosijalle, kun toisen palkinnon kilpailussa sai Usko Meriläinen (1930–2004). Kysymyksiä herättää paitsi kilpailun rajattu osallistujamaiden lukumäärä myös se, ettei kyseistä palkintoa ollut ilmeisesti jaettu koskaan ennen tuota Suomelle voitokasta kertaa. Sitä ei myöskään jaettu koskaan uudelleen tämän jälkeen.³⁹ Kiinnostavaa on sekin, että Cincinnatin orkesterin kapellimestari Thor Johnson (1913–1975), jonka nimeä palkinto siis

³⁸ Lisää CCF:sta ja sen yhteydestä musiikkiin, ks. esim. Carroll (2003).

³⁹ Ainoa löytämäni yhdysvaltalaislähteen maininta kilpailusta Rautavaaran biografioiden lisäksi on *New York Timesin* 14.5.1954 päivätty pieni uutinen otsikolla ”Finn wins Brass Music Prize”.

kantoi, oli Serge Koussevitzkyn läheinen kollega, tämän entinen oppilas sekä yksi Tanglewoodin kesäkurssien luottokapellimestareista. Myös Suomi oli Johnsonille tullut tutuksi, sillä vuonna 1951 hän osallistui ensimmäisille Sibelius-viikoille ja vieraili samalla Sibeliuksen luona Ainolassa Sibeliuksen tyttären Eva Paloheimon kutsumana (*HS* 11.4.1952). Kuten tiedetään, Eva Paloheimo oli Finlandia Foundationin johtajan Yrjö Paloheimon veljen vaimo.

Mikä näiden yhteyksien merkitys musiikinhistorian tutkimuksen kannalta siten on? Nähdäkseni ne kuvastavat hyvin kylmän sodan ajan kulttuuridiplomaattisten suhteiden usein henkilökohtaista luonnetta. On perusteltua olettaa, että Rautavaaralle tarjottu Koussevitzky Foundationin apuraha ja Thor Johnson -sävellyskilpailun voitto eivät sattumalta tapahtuneet samoihin aikoihin. Itse asiassa sekä Johnson että Koussevitzkyn Sibelius-apurahan juhlakomiteassa toiminut Eugene Ormandy vierailivat ensimmäisillä Sibelius-viikoilla vuonna 1951, heistä ainakin kapellimestari Ormandy Yhdysvaltojen ulkoministeriön kustantamana diplomaattina. Apurahaa järjestäneistä tahoista Finlandia Foundation toimi tiiviisti yhteistyössä niin Suomi-Amerikka Yhdistyksen, Suomen ulkoasiainministeriön kuin Suomen Yhdysvaltain konsulaattienkin kanssa. Noissa diplomaattisuhteissa Sibeliuksella ja hänen lähipiirillään oli erityinen paikka. Finlandia Foundation järjesti esimerkiksi konsertteja, joissa myös Sibeliuksen tyttären puoliso Jussi Jalas esiintyi kapellimestarivieraana, esimerkiksi New Yorkissa Carnegie Hallissa 4. joulukuuta 1955 järjestetyssä Sibeliuksen 90-vuotisjuhlakonsertissa. Aiemmin samana vuonna Finlandia Foundation järjesti Carnegie Hallissa myös toisen konsertin, jonka ohjelmassa niin ikään oli suomalaista musiikkia, Kalevalan lukua, Suomen naisvoimistelijoiden esitys sekä Suomen ja Yhdysvaltain kansallislaulut. Tilaisuudessa Suomen Yhdysvaltojen konsuli Artturi Lehtinen julisti puheensa yhteydessä Wihurin Sibelius-palkinnon myöntämisestä saksalais-syntyiselle ja Yhdysvaltoihin emigroituneelle Paul Hindemithille.⁴⁰ Eittämättä konsertit olivat osa myös diplomaattisuhteiden hoitoa maiden välillä.

Finlandia Foundationin Sibelius-rahastosta myönnettyistä apurahoista ennen vuotta 1969 on saatavilla heikosti tietoa arkistojen puuttumisen vuoksi. Suomi-Amerikka Yhdistysten Liiton toimintakertomuksesta käy kuitenkin ilmi, että ainakin vuonna 1959 Finlandia Foundationin apuraha myönnettiin Radio-orkesterin lyömäsoittajalle Rainer Kuismalle (1931–), jotta tämä voisi jatkaa opintojaan Yhdysvalloissa. Muutamaa vuotta myöhemmin Sibelius-stipendin sai Leif Segerstam opintojen jatkamiseen Juilliardissa ASLA-stipendiaattivuoden päätyttyä. Myös pianisti Ritva-Hillevi Rissanen opiskeli vuodesta 1968 vuoteen 1970 Philadelphiassa Finlandia Foundationin ja Wihurin rahaston yhteisenä Sibelius-stipendiaattina. Rissanen jatkoi opintojaan Juilliardissa vuoteen 1973 saakka.⁴¹

Arkistoaineistosta nousi esiin tieto, että vuonna 1966 Koussevitzky Foundation tarjosi samanlaista opiskelustipendiä myös toiselle nuorelle suomalais-säveltäjälle, Erkki Salmenhaaralle (1941–2002). Tieto käy ilmi Suomen New Yorkin suurlähetystön konsulin Paul Gustafssonin kirjeestä professori Erik Ta-

⁴⁰ New York Public Library, Performing Arts Research Collections – Music, M-Clippings (Subjects), Finlandia Foundation.

⁴¹ Sibelius-Akatemian vuosikertomus 1968–1969, TYA.

waststjernalle, Sibeliuksen biografille ja Salmenhaaran opettajalle. Gustafsson lähestyy Tawaststjerna Olga Koussevitzkyn puolesta ja Suomen Ulkoasiainministeriön toimeksiannosta kysyäkseen, ”mikäli Salmenhaara lainkaan voisi harkita koulutusmatkaa Yhdysvaltoihin kuluvan vuoden aikana”. Gustafssonin mukaan stipendiin liittyisi Olga Koussevitzkyn toive Salmenhaaran vierailusta Tanglewoodin musiikkikursseilla sekä New Yorkissa, jossa tämä voisi tutustua ”amerikkalaisen musiikin sen hetkisiin virtauksiin”. Tawaststjerman vastauksesta Gustafssonille ei ole tietoa, ainakin se viipyi viitaten Gustafssonin kärsimättömään sähkeeseen, jolla asiaa tiedusteltiin uudelleen.⁴² Tiedetään kuitenkin, ettei Salmenhaara, syystä tai toisesta, koskaan vastaanottanut hänelle tarjottua apurahaa. Kenties käsityksemme Salmenhaaran kansainvälisestä menestyksestä olisikin toinen, mikäli hän Rautavaaran tavoin olisi tarttunut tähän tilaisuuteen.

3. Johtopäätökset

Tässä artikkelissa esittelemäni aineisto ei varmastikaan kata kaikkia musiikkialan opintomatkoja Suomesta Yhdysvaltoihin vuosien 1949–1969 välillä. Epäilemättä matkoja tehtiin vielä paljon enemmän. Yhdysvaltojen kulttuurivaihtotoiminta levittäytyi niin laajalle kulttuurin eri kerroksiin, että tiedon kokoaminen tämän toiminnan eri muodoista on varsin vaivalloista. Arkistoaineistoa tarkastellessa on usein myös mahdotonta tietää, mikä valtion osuus järjestelyissä tai niiden valvonnassa oli, vaikkakin on selvää, että kaikki matkat vaativat jonkinlaista valtiollista organisointia ainakin viisumien suhteen. Joka tapauksessa aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että Yhdysvaltojen kulttuurivaihtotoiminta Suomessa kylmän sodan aikana oli vilkasta myös musiikkielämän saralla, vaikka Suomi ei kuulunutkaan Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisen kulttuuriohjelman keskeisiin kohdemaihin.

Yhdysvaltalaisten virkailijoiden raportit osoittavat, että kulttuurivaihto-ohjelmia pidettiin Suomessa hyvin onnistuneina. Vuonna 1968 Yhdysvaltojen Suomen suurlähetystö raportoi State Departmentille niiden olevan ”erittäin menestyksekkäitä ja tehokkaita Suomessa”, ja että ne ”olivat läpäisseet syvästi maan poliittisen, kulttuurisen ja akateemisen elämän”. Raportti esittää ”kumulatiivisina lukuina” johtajuuden osalta seuraavat tilastot: ”17 % maakunnallisista johtajista, 36,3 % yliopistojen rehtoreista, 36 % juuri muodostetusta ministeriöstä ja 26,3 % eduskunnan ei-kommunistisesta osasta ovat maahan palkanneita apurahansaajia”.⁴³ Tämä käy ilmi myös artikkelissa esitellyistä musiikin alan kulttuurivaihtoista Suomesta Yhdysvaltoihin (ks. Liite 1). Joukossa on niin professoreita, Sibelius-Akatemian rehtori, sinfoniaorkestereiden kapellimesta-

⁴² New Yorkin pääkonsulin Paul Gustafssonin kirje Suomen Ulkoasiainministeriölle, ”Koussevitzky säätiön apuraha suomalaiselle säveltäjälle”, UM; ET.

⁴³ Annual Report for FINLAND for the Fiscal Year 1969, July 1, 1969, CU box 317, Folder 11, MF/UAL.

reita, yleisradion musiikkiosaston johtaja, musiikkikriitikko- ja musiikkitoimittajakuntaa kuin soitinpedagojakin.

Vuonna 1951 USIS raportoi Suomesta, että kulttuurivaihtomatkat tulivat hyvin noteeratuiksi myös lehdistössä ja että "noiden artikkelien julkaisu on kaikkein tehokkain täydennys USIE:n aktiviteetteihin lehdistön saralla".⁴⁴ Kotiin palanneiden matkalaisten innostuneet tarinat, kuten artikkelin alussa mainittu Englundin haastattelu, olivat mitä parhaita kulttuurista propagandaa Yhdysvalloille. USIS myös seurasi entisten stipendiaattien aktiviteetteja matkan jälkeen. Marraskuussa 1950 se raportoi Englundin "lainanneen USIS:in levyjä soittaakseen Harrisin, Pistonin, Prokofjeffin ja Shostakovitchin musiikkia radioesitelmässään".⁴⁵ Englund esitelmöi matkastaan Tanglewoodiin ja New Yorkiin myös ainakin Suomi-Amerikka Yhdistyksen Helsingin osaston Ladies Clubille. Lisäksi hän kirjoitti siitä Suomi-Finland-USA -lehden Amerikan päivien teemanumeroon sekä kertoi matkasta säveltäjäkollegoilleen Nykymusiikki-Nutidsmusik ry:n tilaisuudessa.⁴⁶ Kun Englund näin jakoi Amerikan matkakertomuksiaan, hän toteutti Yhdysvaltojen propagandan keskeistä päämäärää inhimillistä Yhdysvaltojen imagoa (ks. Fields 2015, 68). Fosler-Lussierin (2015a, 30–33) mukaan tämä oli Yhdysvaltojen kylmän sodan musiikkidiplomatian toivotuimpana nähty lopputulema: viattoman kulttuuridiplomaatin vilpittömän kertomus amerikkalaisesta kulttuurista. Entisiltä stipendiaateilta ei kuitenkaan voitu vaatia sitoutumista Yhdysvaltojen kulttuuriohjelman toteuttamiseen. Marraskuussa 1949, pian Yhdysvaltojen matkansa jälkeen, Englund valittiin Suomi-Neuvostoliitto-seuran ruotsinkielisen jaoston hallituksen jäseneksi (*Helsingin Sanomat* 3.11.1949).

Olisi perusteetonta väittää, ettei laaja-alaisella vaihtotoiminnalla olisi ollut vaikutuksia Suomen musiikkielämään. Sen vaikutukset esimerkiksi suomalaisten musiikkiopintojen painopisteisiin, festivaalien tai konserttien ohjelmistoihin tai television, radion ja lehdistön ohjelmien sisältöihin jäävät kuitenkin tulevien tutkimusten aiheeksi. Joka tapauksessa voidaan todeta, että ainakin yksittäisten muusikoiden uria kylmän sodan aikaiset opintomatkat ovat varmasti useassa tapauksessa edistäneet. Lisäksi ne vaikuttivat kansallisiin käsityksiin suomalaisen musiikin ja muusikkojen maineesta ja menestyksestä maailmalla. Tämä johtopäätös voi antaa uuden näkökulman musiikin historian kirjoitukseen etenkin Suomessa, sillä aiemmat musiikinhistoriat eivät lainkaan huomioi kylmän sodan kulttuuridiplomatian kohdentumista kulttuuri- ja taide-elämään, saati sen vaikutusten ulottumista siihen, millaista musiikkielämämme on tänään, kuinka institutionaalinen valta jakaantuu ja miten esimerkiksi kansainvälisyys Suomen musiikin kentällä ymmärretään.

⁴⁴ Semi-Annual Evaluation Report for Period Ending November 30, 1951, December 19, 1951, RG 59, SDDFF 1950–1954, box 2426, 511.60E/12-1951, MF/NARA.

⁴⁵ Report on Information and Cultural Activities for November, 1949, January 13, 1950, RG 59, SDDFF 1950–1954, box 2425, 511.60E/1-1350, MF/NARA.

⁴⁶ Hallituksen pöytäkirja 24.1.1950, Pöytäkirjat, Hallituksen pöytäkirjat, 1 Hallituksen pöytäkirjat (1943–1953), SAYL; *Helsingin Sanomat* 25.9.1949; 22.10.1949.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki

- Erik Tawaststjernan arkisto (ET)
- Suomalais-amerikkalaisen stipenditoimikunnan arkisto (FCSTUS)
- Suomen ja Yhdysvaltain Opetusalan Vaihtotoimikunnan arkisto (FUSEEC)
- Suomi-Amerikka Yhdistysten Liiton arkisto (SAYL)
- Säveltäjäin Tekijänoikeustoimisto Teoston arkisto (TEOSTO)

Marek Fieldsin arkisto (MF)

- University of Arkansas Libraries, Fayetteville, Arkansas, US (UAL): Bureau of Educational and Cultural Affairs Historical Collection (CU)
 - Cultural Presentations Program (CPP)
 - Fulbright Program (FP)
 - Organization and Administration (OA) Post Reports (PR)
- National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, US (NARA): Bureau of Educational and Cultural Affairs (CU)
 - Policy Review and Coordination Staff, Country Files, 1955-1966
 - Records of the Plans and Development Staff, Evaluation Branch, 1955-1960

New York Public Library, Performing Arts Research Collections – Music

M-Clippings (Subjects)

Finlandia Foundation

Suomen Säveltäjien arkisto (SS)

Taideyliopiston arkisto (TYA)

Sibelius-Akatemian vuosikertomukset 1949–1969

Ulkoasiainministeriön arkisto (UM)

46 Q

Internetlähteet

Finlandia Foundation: <https://www.finlandiafoundation.org>

Institute of International Education: <https://www.iie.org>

Library of Congress: <https://www.loc.gov/>

Tutkimuskirjallisuus

- Ansari, Emily. 2011. "Aaron Copland and the Politics of Cultural Diplomacy". *Journal of the Society for American Music*. 5 (3): 335–364.
- Ansari, Emily. 2012. "Shaping the policies of Cold War Musical Diplomacy: An Epistemic Community of American Composers". *Diplomatic History* 36 (1): 41–52.
- Ansari, Emily. 2015. "Music Diplomacy in an Emergency: Eisenhower's 'Secret Weapon', Iceland 1954–59". Teoksessa *Music and the International History in the Twentieth Century*, toim. Jessica Gienow-Hecht, 166–188. New York & Oxford: Berghahn books.
- Ansari, Emily. 2016. "Music in America's Cold War Diplomacy by Danielle Fosler-Lussier (Review)". *American Music* 34 (2): 273–277.
- Belmonte, Laura A. 2008. *Selling the American Way. U.S. propaganda and the Cold War*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Berghahn, Volker R. 2001. *America and the Intellectual Cold Wars in Europe. Shepard Stone between Philanthropy, Academy, and Diplomacy*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

- Caute, David. 2003. *The Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy during the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.
- Carrol, Mark. 2003. *Music and Ideology in Cold War Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coleman, Peter. 1989. *The Liberal Conspiracy: The Congress for Cultural Freedom and the Struggle for the Mind of Postwar Europe*. New York: Free Press, Collier Macmillan.
- Englund, Einar. 1997. *Sibeliuksen varjossa. Katkelmia säveltäjän elämästä*. Suom. Riitta Kauko. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava. [Alkup. *I skuggen av Sibelius. Fragment ur en tonsättarens liv*, 1996.]
- Fields, Marek. 2015. *Reinforcing Finland's Attachment to the West. British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland 1944–1962*. Historical Studies from the University of Helsinki XXXVIII. Helsinki: Unigrafia.
- Fosler-Lussier, Danielle. 2015a. *Music in America's Cold War Diplomacy*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Fosler-Lussier Danielle. 2015b. "Instruments of Diplomacy: Writing Music into the History of Cold War International Relations". Teoksessa *Music and the International History in the Twentieth Century*, toim. Jessica Gienow-Hecht, 118–139. New York & Oxford: Berghahn books.
- Heiniö, Mikko. 1995. *Suomen musiikin historia 4: Aikamme musiikki 1945–1993*. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Lebovic, Sam 2013. "From War Junk to Educational Exchange: The World War II Origins of the Fulbright Program and the Foundations of American Cultural Globalism, 1945–1950". *Diplomatic History* 37(2): 280-312.
- Majander, Mikko. 2007. *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954*. Helsinki: Otava.
- Melgin, Elina. 2014. *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Historiallisia tutkielmia Helsingin yliopistossa XXXVI. Helsinki: Unigrafia.
- Mikkonen, Simo ja Pekka Suutari. 2016. "Introduction to the Logic of East-West Artistic Interactions". Teoksessa *Music, Art and Diplomacy: East-West Cultural Interactions and the Cold War*, toim. Mikko Simonen ja Pekka Suutari, 1–13. Surrey, England & Burlington, USA: Ashgate.
- Rautavaara, Einojuhani. 1998. *Omakuva*. Helsinki: WSOY.
- Rosenberg, Jonathan 2015. "'To Reach... into the Hearts and Minds of Our Friends': The United States' Symphonic Tours and the Cold War". Teoksessa *Music and the International History in the Twentieth Century*, toim. Jessica Gienow Hecht, 140–165. New York & Oxford: Berghahn books.
- Saunders, Frances Stonor. 1999. *The Cultural Cold War. The CIA and the World of Arts and Letters*. New York: The New Press. [Alkup. *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*. London: Granta Books, 1999.]
- Tiikkaja, Samuli. 2014. *Tulisaarna: Einojuhani Rautavaaran elämä ja teokset*. Helsinki: Teos.

Liite 1. Suomen ja Yhdysvaltojen välisten musiikkialan opintomatkat 1949–1969

- 1946 Fulbright-laki säädetään, Rockefeller Foundationin edustajia vierailee Suomessa
- 1948 Laki tiedotus- ja koulutusvaihdosta (United States Information and Educational Act) säädetään

1949	ASLA-laki säädetään Einar Englund	Rockefeller Foundation*
1950	The United States International Information and Educational Exchange Program (USIE) aloittaa toimintansa Jori Sopanen	ASLA, US Government
1951	Nils-Erik Fougstedt	ASLA, US Government
1952	Suomi liittyy Fulbright-ohjelmaan	
1953	United States Information Agency (USIA) aloittaa toimintansa, Finlandia Foundation perustetaan, Koussevitzky-säätiön Sibelius-juhlakomitea perustetaan	
1954	Cultural Presentations Program käynnistyy, Henry II Ford vieraillee Suomessa	
1955	Einojuhani Rautavaara	Koussevitzky Foundation, American Scandinavian Foundation, Finlandia Foundation
1956	Nils-Eric Ringbom Olavi Kauko	ASLA-Fulbright, US Government ASLA-Fulbright, US Government
1957	Ford Foundationin lahjoitus	
1958	Taneli Kuusisto Martti Similä Paavo Berglund Anja Ignatius Kai Maasalo	Fulbright, US Government State Department* Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation
1959	Leena Siukonen Liisa Linko-Malmio Eero Kosonen Raimo Kuisma	ASLA-Fulbright, US Government Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Finlandia Foundation, American Scandinavian Foundation
1960	Meri Louhos Maire Halava-Hämäläinen Taneli Kuusisto Felix Krohn Olavi Pesonen Erik Tawaststjerna	ASLA-Fulbright, US Government Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation Ford Foundation, American Scandinavian Foundation
1961	Anssi Noras Erkki Rautio Paavo Heininen	Carnegie Foundation, SAYL** Carnegie Foundation, SAYL** ASLA-Fulbright, US Government
1962		
1963	Hannele Angervo Leif Segerstam	ASLA-Fulbright, US Government ASLA-Fulbright, US Government, Finlandia Foundation
1964		
1965		
1966	Erkki Salmenhaara	Koussevitzky Foundation***
1967		
1968	Heikki Sarmanto Ritva-Hillevi Rissanen	Tuntematon yhdysvaltalaisaho* Finlandia Foundation, Wihurin säätiö
1969	Jouko Saari	ASLA-Fulbright, US Government

* Tieto perustuu lehti- ja kirjallisuuslähteisiin

** Matkojen toteutumisesta ei ole lehti- tai asiakirjatodisteita

*** Matka ei toteutunut

Music in the cultural exchange from Finland to the United States between 1949 and 1969: educational travels, their sponsors and goals

This article explores the educational travels of Finnish musicians from Finland to the United States during the first decades of the Cold War. The aim of the article is to identify the musicians who undertook the travels and to examine their organizers and goals. The focus is on educational and cultural exchange that was sponsored by private and governmental American organizations, and controlled by the State Department. The article argues that the travels undertaken by Finnish musicians were significantly linked to the wider cultural program of the United States during the Cold War era, the key purposes of which were to fight the anti-American propaganda of the Soviet Union, and to promote positive images of American culture and society through a mixture of diplomacy and propaganda. The article suggests that the amount of exchange activities between Finland and the United States was at its highest during the examined decades, and that exchange in the field of classical music was exceptionally lively in comparison to other arts. Among the Finnish grantees of travel stipends were, for example, music professors, the rector of the Sibelius Academy, conductors of symphony orchestras, young composers, the manager of the music section of the Finnish Broadcasting Company, music critics, and instrument pedagogues. The article produces significant new knowledge by showing that even though Finland was not one of the main target countries of the United States' Cold War cultural program, in the field of music the country invested rather prominently in exchange activities with Finland. The reports of State Department and the United States Information Service in Finland from this period also show that the Finnish program was considered very successful among the American officers. The article is based on a wide body of archival material collected mainly in Finland, for example in the archives of the Finnish Committee on Study and Training in the USA, the Finnish-US Educational Exchange Commission, the League of Finnish-American Societies in the National Archives of Finland, and the Archives of the Ministry for Foreign Affairs of Finland. The article also draws on the personal archives of historian Marek Fields that include material from the archives of the State Department and the United States Information Agency.

FT Tanja Tiekso (tanja.tiekso@uniarts.fi) väitteli filosofian tohtoriksi Helsingin yliopistosta vuonna 2013 aiheenaan kokeellisen musiikin estetiikka. Parhailleen hän tutkii Suomen Kulttuurirahaston rahoittamassa hankkeessa uuden musiikin ideologiaa kylmän sodan aikana Suomessa. Lukuvuoden 2017–2018 Tiekso vietti Fulbright-tutkijavaihdossa Columbian yliopistossa New Yorkissa. Kesäkuussa 2018 Tiekso aloittaa taiteellisena postdoc-tutkijana Taideyliopiston Centre for Artistic Research'issa. Tiekson tutkimuskohteisiin kuuluvat myös muun muassa italialainen futurismi, elektroninen musiikki ja äänitaide. Tulevassa hankkeessaan hän tarkastelee posthumanistisen feminismin näkökulmasta säveltämisen filosofiaa antroposeenin jälkeen.